

ปาฐกถา “ชุดสิรินธร” ครั้งที่ ๑๔

เรื่อง

นิติธรรมไทย

โดย ศาสตราจารย์ ดร.ประยูร กาญจนดุล

ปาฐกถา “ชุดสิทธิบัตร”

ครั้งที่ ๑๔

เรื่อง

นิติธรรมไทย

โดย

ศาสตราจารย์ ดร. ประยูร กาญจนกุล

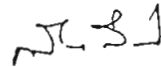
คำนำ

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเฉลิมพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนราชสุดาฯ ขึ้นเป็น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อเฉลิมฉลองศุภมงคลวโรกาสนั้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงได้ก่อตั้งเงินทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองพระเกียรติในสมเด็จพระบรมราชกุมารี และทำนุบำรุงส่งเสริมการศึกษาและวิจัยในวิทยาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมของชนชาวไทยและศิลปวัฒนธรรมไทย กิจกรรมของกองทุนนี้มีหลากหลาย ทั้งที่เป็นการให้ทุนส่งเสริมการวิจัย การให้เงินทุนอุดหนุนการพิมพ์หนังสือหรือตำราที่ทรงคุณค่า รวมตลอดทั้งจัดให้มีการแสดงปาฐกถาชุดสิรินธร อันหมายถึงปาฐกถาที่จัดขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โดยปาฐกผู้ทรงคุณวุฒิในศาสตร์ต่างๆ ที่อยู่ในความสนพระราชหฤทัย โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเอง ทรงพระกรุณาพระราชทานปาฐกถาเรื่อง “วัดพระศรีรัตนศาสดาราม” เป็นประเดิม เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕ พระมหากษัตริย์คุณเป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้

เมื่อวันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๔๑ คณะกรรมการบริหารเงินทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้กราบเรียนเชิญศาสตราจารย์ ดร.ประยูร กาญจนดุล มาแสดงปาฐกถาชุดสิรินธร ครั้งที่ ๑๔ เรื่อง “นิติธรรมไทย” ณ ห้องประชุมสารนิเทศ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงฟังปาฐกถาเรื่องนี้ด้วย

ปาฐกถาเรื่อง “นิติธรรมไทย” ดังกล่าว เป็นปาฐกถาที่เขียนพร้อมด้วย
สาระ กอปรทั้งผู้แสดงปาฐกถาก็เป็นผู้มีความรู้เชี่ยวชาญอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง
ในหัวข้อที่แสดงปาฐกถา เพราะได้ทำการศึกษาและสร้างผลงานในด้านนี้มาตลอด
เวลาหลายสิบปี นอกจากนั้นปาฐกถาเรื่องนี้ยังเป็นปาฐกถาที่งามพร้อมทุกแง่มุม
หากจะได้จัดพิมพ์ปาฐกถาดังกล่าวขึ้นเผยแพร่ ก็เห็นจะเป็นที่พอใจแก่ผู้ที่ได้รับ
ไวศึกษาโดยทั่วไป จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงได้กราบเรียนขออนุญาตจาก
ศาสตราจารย์ ดร.ประยูร กาญจนดุล ผู้เป็นเจ้าของปาฐกถา เพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่
ซึ่งได้รับความกรุณาอนุญาต นับเป็นพระคุณอย่างสูงแก่มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเชื่อว่า ปาฐกถาเรื่อง “นิติธรรมไทย” จะมี
ประโยชน์อำนวยการแก่ผู้สนใจใฝ่รู้โดยทั่วกัน

ศาสตราจารย์ เทียนฉาย กิระนันท์
อธิการบดี

**คำกราบบังคมทูลของอธิการบดี
ศาสตราจารย์ เทียนฉาย กิระนันท์
ในการแสดงปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ ๑๕ เรื่อง “นิติธรรมไทย”
โดย ศาสตราจารย์ ดร.ประยูร กาญจนดุล
วันพฤหัสบดีที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๑ เวลา ๑๖.๐๐ น.
ณ ห้องประชุมสารนิเทศ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบบฝ่าละอองพระบาท

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม เสด็จพระอิสริยยศได้ฝ่าละอองพระบาท ขึ้นเป็นสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อเสด็จฉลองศุภมงคลวโรกาสนั้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอันเป็นสถาบันการศึกษาที่ได้ฝ่าละอองพระบาทได้พระราชทานเกียรติยศอันสูงยิ่งแก่มหาวิทยาลัยโดยทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาภมณีนัดพระองค์แรกในประวัติศาสตร์ จึงได้ก่อตั้งเงินทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีขึ้น โดยสภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้มีมติประเดิมทุนสำหรับเงินทุนกองนี้จำนวน ๑ ล้านบาท จัดทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์ เมื่อรวมจำนวนเงินที่มีผู้บริจาคสมทบ และดอกผลหลังจากหักค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานแล้ว เงินทุนนี้มีเงิน ณ วันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑ รวมทั้งสิ้น ๑๕,๓๘๔,๓๕๖.๒๐ บาท (สิบห้าล้านสามแสนแปดหมื่นสี่พันสามร้อยห้าสิบบาทยี่สิบสตางค์) กองทุนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติในได้ฝ่าละอองพระบาท ทำนุบำรุงส่งเสริมการศึกษา และวิจัยในวิทยาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมของชนชาวไทย และศิลปวัฒนธรรมไทย กิจกรรมของกองทุนนี้มีหลากหลาย ทั้งที่เป็นการให้ทุนส่งเสริมการวิจัย การให้เงินทุนอุดหนุนการพิมพ์หนังสือ หรือตำราที่ทรงคุณค่า รวมตลอดทั้งจัดให้มีปาฐกถาชุดสิรินธรอันหมายถึงปาฐกถาที่จัดขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติในได้ฝ่าละอองพระบาทผู้ทรงเป็น

สมเด็จพระบรมราชกุมารี โดยปราชญ์ผู้ทรงคุณวุฒิในศาสตร์ต่างๆ ที่อยู่ในความ
สนพระราษหฤทัย โดยที่ได้ฝ่าละอองพระบาทเองได้ทรงพระมหากรุณาพระ-
ราชทานปราชฎาเรื่อง “วัดพระศรีรัตนศาสดาราม” เป็นประเดิมเมื่อวันที่ ๒๖
มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕ พระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อมมหาที่
สุดมิได้ ในโอกาสต่อมา คณะกรรมการบริหารเงินทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี ได้กราบเรียนเชิญท่านผู้ทรงคุณวุฒิด้านอื่นมาแสดงปราชฎา
ชุดสิรินธรไปแล้วโดยลำดับ รวม ๑๓ ครั้ง

ในวันนี้ นับเป็นปราชฎาครั้งที่ ๑๔ ในปราชฎาชุดสิรินธร โดยคณะ-
กรรมการบริหารเงินทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เห็น
สมควรให้กราบเรียนเชิญศาสตราจารย์ ดร.ประยูร กาญจนดุล มาบรรยายหน้า
พระที่นั่ง เรื่อง “นิติธรรมไทย” อันเป็นหัวข้อที่ปราชฎามีความสนใจและรอบรู้ จนมี
เกียรติคุณเป็นที่ยกย่องในวงวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิด้าน
กฎหมาย จึงเป็นที่หวังว่าสรรพวิทยาการที่จะเกิดขึ้นจากปราชฎาเรื่องนี้ จักอำนวย
วิชาความรู้แก่วงวิชาการ และผู้สนใจในด้านนี้สืบไป

ข้อหนึ่งที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยรู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณใน
ได้ฝ่าละอองพระบาทเป็นล้นพ้นก็คือ การที่ได้ฝ่าละอองพระบาทได้ทรงพระเมตตา
เสด็จพระราชดำเนินมาทรงฟังปราชฎาชุดสิรินธรนี้ ทุกครั้งคราแม้จะมีพระราช
กรณียกิจเพิ่มพูนขึ้นหนักหนาเพียงใดก็ตาม พระมหากรุณาธิคุณและน้ำพระราช
หฤทัยเยี่ยงนี้ ย่อมเป็นที่ซาบซึ้งและเป็นสิริมงคลแก่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ
ผู้ที่เฝ้าชมพระบารมีอยู่ในที่นี้ยิ่งนัก

บัดนี้ ได้เวลาอันสมควรแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าใคร่ขอพระราชทานพระ
ราชานุญาตเบิกศาสตราจารย์ ดร.ประยูร กาญจนดุล แสดงปราชฎา เรื่อง “นิติธรรม
ไทย” ต่อไป

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ปาฐกถาชุดสิรินธร ครั้งที่ ๑๔

เรื่อง

นิติธรรมไทย

โดย ศาสตราจารย์ ดร.ประยูร กาญจนดุล
ณ ห้องประชุมสารนิเทศ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
วันพฤหัสบดีที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๑

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบบฝ่าละอองพระบาท

หัวข้อปาฐกถาซึ่งข้าพระพุทธเจ้าจะแสดงในวันนี้ คือ เรื่อง นิติธรรมไทย ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชนุญาตใช้ภาษาสามัญชนในการแสดงปาฐกถาครั้งนี้ ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ก่อนที่จะกล่าวถึง นิติธรรมไทย จะขออธิบายคำว่า “นิติธรรม” ตามความหมายทั่วไปเสียก่อน

คำว่า “นิติธรรม” นั้น ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานให้คำนิยามไว้ว่า หลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย ตามความหมายทั่วไปที่นิยมใช้กันในประเทศไทยมาแต่โบราณกาล คำว่า “นิติธรรม” หมายรวมถึงราชনীติและธรรมনীติ อันเป็นหลักธรรมคำสอนเก่าแก่ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตที่โบราณจารย์ได้รวบรวมไว้เป็นคัมภีร์ มีเนื้อหาถึงคติสอนใจและให้แนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ทั้งยังใช้เป็นหลักในการปกครองบ้านเมืองด้วย เช่น ราชনীติโศลกหนึ่งที่ว่า “พระราชยาพึงปกครองราชอาณาจักรของพระองค์โดยยึดมั่นในสัจจะและธรรมะเป็นนิตย์ เมื่อเอาชนะกองทัพศัตรูให้แล้วก็พึงปกครองแผ่นดินของศัตรูโดยธรรม”

ส่วนหลักนิติธรรม ตามความหมายในทางนิติศาสตร์ มีความหมายตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า “The Rule of Law” ซึ่งหมายความถึงหลักอันเป็นพื้นฐานในการที่จะบัญญัติกฎหมายเพื่อที่ให้เกิดความเป็นธรรมหรือความยุติธรรมขึ้นในบ้านเมืองโดยใช้กฎหมายเป็นหลัก หลักนิติธรรมไทย จึงหมายความถึงหลักนิติธรรมที่เป็นหลักพื้นฐานในการบัญญัติกฎหมายไทยให้เป็นไปด้วยความยุติธรรม

หลักนิติธรรมไทยได้พัฒนาไปตามระบอบการปกครองประเทศ ดังนั้นนิติธรรมไทยในสมัยโบราณจึงเป็นหลักนิติธรรมตามระบอบราชาธิปไตยแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) ซึ่งเป็นระบอบการปกครองของประเทศไทยมาแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ตั้งแต่วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึงสมัยปัจจุบัน

ในสมัยโบราณ ประเทศไทยใช้ระบอบราชาธิปไตยแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศเป็นอำนาจของพระมหากษัตริย์ซึ่งทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดทั้งในทางนิติบัญญัติ การบริหาร และทางตุลาการ

ในสมัยที่ใช้ระบอบประชาธิปไตย พระมหากษัตริย์มิได้ใช้พระราชอำนาจอย่างสิทธิ์ขาดแต่ลำพังพระองค์แต่ได้มีการจำกัดพระราชอำนาจไว้โดยรัฐธรรมนูญ การใช้อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ มีองค์กรที่ได้รับมอบหมายให้ใช้อำนาจแต่ละส่วนโดยแยกออกเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการตามหลักการแยกใช้อำนาจธิปไตย (The Separation of powers) ดังนั้นที่มาของหลักนิติธรรมไทยสมัยโบราณจึงแตกต่างกับที่มาของหลักนิติธรรมไทยสมัยปัจจุบันดังจะได้กล่าวต่อไป

ประเทศไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรก คือ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมาได้รับเอาคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของมหาสารจารย์หรือมนัสสารจารย์ อันเป็นหลักกฎหมายของอินเดียสมัยโบราณมาเป็นหลักของกฎหมายไทย โดยได้มีการปรับปรุง

ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับจารีตประเพณีของไทยและหลักธรรมแห่งพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาประจำชาติไทย รวมเรียกว่าพระธรรมศาสตร์ของไทย เพราะยังคงถือคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นหลักในการพิจารณาตัดสินคดีอยู่

ครั้นในสมัยต่อมาเกิดมีคดีอันจะตัดสินด้วยพระธรรมศาสตร์มิได้ โดยพระธรรมศาสตร์มิได้บัญญัติไว้ พระมหากษัตริย์ในสมัยก่อน จึงทรงมีพระราชวินิจฉัยหรือพระบรมราชโองการตัดสินชี้ขาดคดีนั้น ๆ ให้ถูกต้องกับหลักความยุติธรรมและจารีตประเพณีของไทยในสมัยนั้นเป็นคราว ๆ ไป บทกฎหมายที่เกิดขึ้นจากพระราชวินิจฉัยหรือพระบรมราชโองการเช่นนี้เรียกกันว่า พระราชกำหนดบทพระอัยการ ซึ่งในสมัยอยุธยา มีบทกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงบัญญัติขึ้นในลักษณะเช่นนี้เป็นจำนวนมาก เช่น กฎหมายลักษณะพระยาน ลักษณะอาญาหลวง ลักษณะลักพา ลักษณะอุทธรณ์ ลักษณะทาส ลักษณะกู้หนี้ เป็นต้น

เมื่อมีกฎหมายต่าง ๆ ทั้งที่มีอยู่ในพระธรรมศาสตร์ และกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงบัญญัติขึ้นซ้อนกันมากขึ้น ก็ได้มีการตรวจชำระเป็นครั้งคราว ซึ่งมีหลายคราวด้วยกัน ครั้งหลังสุดได้มีการตรวจชำระในรัชกาลที่ ๑ แห่งสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อจุลศักราช ๑๑๖๖ (พ.ศ. ๒๓๔๗) โดยพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งเป็นการตรวจชำระกฎหมายเก่าสมัยอยุธยาแล้วเอามาประมวลเข้าด้วยกัน และโปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่ากฎหมายตราสามดวง โดยให้อาลักษณ์ชุบเส้นหมึกสามฉบับไว้ในห้องเครื่องหรือหอบ้างที่ฉบับหนึ่ง ใว้ฉลบทหลวงฉบับหนึ่ง ใว้ฉลบทหลวงฉบับหนึ่ง ปิดตราพระราชสีห์ คชสีห์ และบัวแก้ว ทุกเล่ม โดยได้ทรงกำกับไว้ในตอนท้ายแห่งประกาศพระราชปรารภว่า

“ถ้าพระเกษม พระไกรสีห์ เชิญพระสมุทเป็นลำดับพระราชกำหนดบทพระอัยการออกมาพิพากษากิจคดีใดใด ลูกขุนทั้งปวงไม่เห็นปิดตราพระราชสีห์ คชสีห์ บัวแก้ว สามดวงนี้แล้ว อย่าให้เชื่อฟังเอาเป็นอันขาดทีเดียว”

การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดเกล้าฯ ให้ชำระกฎหมายเก่า ก็เพราะได้ทรงพิจารณาเห็นว่า “กฎหมายพระอัยการอันกษัตริย์แต่ก่อนบัญญัติไว้ได้เป็นบรรทัดฐาน จึงพิพากษาคัดสินเนื้อความราษฎรทั้งปวงได้ยุติธรรม และพระราชกำหนดบทพระอัยการนั้นก็พ้นเพื่อนวิปริตผิดซ้ำต่างกันไปเป็นอันมาก ด้วยคนอันโลกหลงหาความอาบแก่บามิได้ ดัดแปลงแต่งตามชอบใจไว้พิพากษาพาให้เสียยุติธรรมสำหรับแผ่นดินไปบ้าง” ทั้งนี้เนื่องจากได้ทรงพิจารณาคดีที่นายบุญศรี ช่างเหล็กหลวง ร้องทุกข์กล่าวโทษพระเกษม และนายราชาอรธว่า อำแดงป้อม ภรรยาบุญศรี ฟ้องหย่าบุญศรี นายบุญศรีให้การแก่พระเกษมว่า อำแดงป้อมนอกใจทำชู้ด้วยนายราชาอรธแล้วมาฟ้องหย่าบุญศรี นายบุญศรีไม่ยอมหย่า พระเกษมหาพิจารณาตามคำให้การนายบุญศรีไม่พระเกษมพูดจาพละโลมอำแดงป้อม และพิจารณาไม่เป็นธรรมเข้าด้วยอำแดงป้อม แล้วคัดข้อความมาให้ลูกขุนในศาลหลวงปรึกษาลูกขุนปรึกษาว่าเป็นหญิงหย่าชาย ให้อำแดงป้อมกับนายบุญศรีขาดจากผิวเมื่อกันตามกฎหมาย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระราชดำรัสว่า “หญิงนอกใจชายแล้วมาฟ้องหย่าขาด ลูกขุนปรึกษาให้หย่ากันนั้น หาเป็นยุติธรรมไม่” จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้เจ้าพระยาพระคลังเอากฎหมาย ณ ศาลหลวงมาสอบกับฉบับหอหลวงและหอข้างที่ ได้ความว่า ชายหาผิดมิได้ หญิงขอหย่าทำนว่าเป็นหญิงขอหย่าชายได้ ถูกต้องกันทั้งสามฉบับ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ตั้งคณะข้าทูลละอองธุลีพระบาทประกอบด้วยอาลักษณ์ ลูกขุน และราชบัณฑิตรวม ๑๑ คน ให้ทำหน้าที่ตรึงชำระพระราชกำหนดบทพระอัยการตั้งแต่พระธรรมศาสตร์ไปให้ถูกต้องตามบาลีและเนื้อความ มิให้ผิดเพี้ยนซ้ำกันได้จัดเป็นหมวดเป็นเหล่าเข้าไว้แล้วทรงพระอุทิศสาหะทรงชำระดัดแปลงซึ่งบทอันวิปลาสนั้นให้ชอบโดยยุติธรรมไว้

การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักกฎหมายไทยในแต่ละสมัยตามที่กล่าวมาข้างต้น โดยมากเกิดจากความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุงกฎหมายให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัยหรือเพราะเหตุที่กฎหมายเก่าที่ใช้

อยู่ไม่ได้วางหลักไว้ หรือวางหลักไว้แต่มีการใช้กฎหมายตัดสินในคดีโดย ไม่ให้ความเป็นธรรมแก่ราษฎรอย่างเพียงพอหรืออย่างถูกต้อง

หลักนิติธรรมไทยสมัยโบราณนี้ได้ใช้เป็นหลักในการบัญญัติกฎหมายไทยมาเป็นเวลาช้านาน โดยได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปบ้างแต่ก็คงยึดถือหลักเดิมอยู่เป็นส่วนใหญ่ จนถึงยุคเริ่มต้นแห่งยุคใหม่ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๓๙๔ อันเป็นยุคที่ประเทศไทยติดต่อเจริญพระราชไมตรีกับต่างประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเทศมหาอำนาจต่างๆ ในยุโรป มีชาวต่างประเทศมาติดต่อทางการเมืองและเข้ามาประกอบธุรกิจในประเทศไทยมากขึ้น สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลแห่งอารยธรรมตะวันตกหลายประการ ทำให้หลักกฎหมายที่เคยใช้อยู่เป็นเวลานานกลายเป็นกฎหมายที่ล้าสมัย กฎหมายบางเรื่องก็กลายเป็นกฎหมายที่ไม่เป็นธรรมหรือลงโทษรุนแรงเกินไป มหาประเทศที่ทำสนธิสัญญากับประเทศไทยก็ไม่ยอมรับนับถือกฎหมายไทยว่าเสมอด้วยกฎหมายของอารยประเทศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงตราบทกฎหมายขึ้นใหม่มีจำนวนหลายร้อยฉบับเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎหมายตราสามดวง เพื่อให้ได้ระดับมาตรฐานของกฎหมายประเทศมหาอำนาจฝ่ายตะวันตก ทั้งนี้เพื่อให้ประเทศเหล่านี้ ซึ่งมาบังคับให้ประเทศไทยต้องยอมรับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extraterritoriality) โดยจัดตั้งศาลกงสุลขึ้นในประเทศไทยสำหรับพิจารณาคดีคนในสังกัดประเทศนั้น ๆ ไม่ต้องขึ้นศาลไทยหรือใช้สิทธินอกคดีจากศาลไทย ทั้งนี้เพื่อให้เลิกใช้สิทธิดังกล่าว และให้ประเทศไทยได้รับเอกราชทางการศาลกลับคืนมา

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการปฏิรูประบบกฎหมายไทยครั้งใหญ่ตามหลักกฎหมายของประเทศมหาอำนาจฝ่ายตะวันตก เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๔๓๔ เป็นต้นมา

ดังนั้น การที่จะกล่าวถึงวิวัฒนาการของหลักนิติธรรมไทยจึงขอแบ่งออกเป็น ๒ สมัย คือ

๑. หลักนิติธรรมไทยสมัยโบราณ และ
๒. หลักนิติธรรมไทยสมัยปัจจุบัน

(๑.) หลักนิติธรรมไทยสมัยโบราณ

หลักนิติธรรมไทยสมัยโบราณที่นับว่าสำคัญมาก คือ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

- (๑) หลักนิติธรรมสำหรับผู้เป็นตุลาการ
- (๒) หลักนิติธรรมที่กำหนดให้พระราชอาพินังประพตติปฏิบัติเป็นราชจริยาวัตร
- (๓) หลักนิติธรรมเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์

๑. หลักนิติธรรมสำหรับผู้เป็นตุลาการ

หลักนิติธรรมข้อนี้มีสาระสำคัญว่า ตุลาการซึ่งเป็นผู้ตัดสินคดีพิพาทระหว่างราษฎรต้องไม่มีอคติหรือความลำเอียงทั้ง ๔ อย่าง คือ ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรัก - โทสาคติ ลำเอียงเพราะโกรธ-ภยากติ ลำเอียงเพราะกลัว โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง

หลักนิติธรรมข้อนี้อาจถือได้ว่าเป็นมูลเหตุที่เป็นต้นกำเนิดของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ดังที่ปรากฏข้อความอยู่ในประกาศพระราชปรารภแห่งกฎหมายตราสามดวง ดังต่อไปนี้

“ครั้นอยู่มาบุรุษสองคนกระทำไร้แดงไกล่กัน เมื่อปลุกแดงนั้นเอาดินกุกเลนถนนกลาง แดงก็เลื้อยพาศพ่านข้ามถนนเข้าติดเนื่องเปนอันเดียวกัน เมื่อเปนผลนั้นบุรุษทั้งสองต่างคนต่างเกบแดงจึงเกิดวิวาทวาทากันมายังมะโนสาระอำมาตยให้บังคับคดีนั้น มะโนสาระอำมาตยจึงบังคับว่าไร้แดงมีถนนกลาง แลแดงอยู่ในไร้ของผู้ใดก็เป็นของผู้นั้น

มะโนสารอำมาตยบังคับคดีไม่เป็นธรรม บุรุษหนึ่งมีเดมใจจึงเอาคดีไป
 กราบทูลแก่พญาสมมุติราช ๆ จึงใช้อำมาตยผู้หนึ่งไปพิจารณาต้นแดง
 อันข้ามถนนนั้น จึงอำมาตยผู้นั้นเลิกต้นแดงขึ้นดูไปตามปลายยอด
 จึงกลับเอายอดมาไว้ตามต้น บุรุษทั้งสองก็สรรเสริญสมเด็จพระเจ้า
 มหาสมมุติราชว่าพระองค์บังคับบัญชาเป็นธรรมแล แลมนุษย์ทั้งหลาย
 ดิฉินนินทามะโนสาระอำมาตยว่าถึงแก่อะคดี ๔ ประการบังคับคดีมีเป็น
 ธรรม เทวดาจึงไม่สการบูชาตั้งแต่ก่อนนั้น ด้วยมะโนสาระอำมาตย
 กอบปรด้วยอกุศลจิตร มะโนสาระอำมาตยจึงดำหริว่าเรานี้มีสันดาน
 กอบปรด้วยโมหาคติ ครั้นรำพึงตั้งนั้นก็สังเวทสลดจิตรคิดอับประหยด
 อดสูแก่หมู่มนุษย์ทั้งหลาย แล้วหนีออกไปบวชเป็นฤาษี จำริญภูพานา
 กัได้อภิญญา ๕ อรรหุสมาบัติ ๘ รู้วารจิตรแห่งมนุษย์ทั้งปวง เหตุตั้งนั้น
 มนุษย์ทั้งปวงก็ยินดีด้วยมะโนสารฤาษี ๆ มีความวิตกที่จะให้พระมหา
 กระษัตริเจ้ากอบปรด้วยทศพิทธราชธรรม ๑๐ ประการ จึงเหาะไปยังกำแพง
 จักรวาท เหนบาฬีคำภีรภาพเป็นฉายลักษณะอักษรปรากฏอยู่ในกำแพง
 จักรวาท มีประริณทลที่เท่ากายคชสาร มโนสารฤาษีจึงกำหนดบาฬี
 นั้นแม่นยำจำได้ แล้วกลับมาแต่งเป็นคำคัมภีรพระธรรมสาตร
 เหตุตั้งนั้นคำภีรพระธรรมสาตรนี้เป็นสมุหบดีธรรม ชื่อมะโนสาร ๆ
 ฤาษีสั่งสอนพระเจ้ามหาสมมุติราช”

หลักนิติธรรมข้อนี้ปรากฏอยู่ในคัมภีรพระธรรมสาตร ดังต่อไปนี้

“แต่นี้จักกล่าวลักษณะผู้จะเป็นกระลาการ โดยบาฬีคำภีรพระธรรม
 สาตรซึ่งแปลเนื้อความว่า โย ปุคฺคโล อันว่าบุทลผู้ใดผู้เป็นกระลาการ อดิวตฺตติ
 ล้วงเสีย รมมฺ ซึ่งยุดิธรรม ฉนทา โทสา ภยา โมหา ด้วยอะคดี ๔ ประการ
 คือ รัักษแลโกรธแลกลัวแลหลงแล้วพิจารณาความผิดจากพระธรรมสาตรแล
 ลำเอียงเข้าด้วยฝ่าย โจท จำเลย อันว่า เกียรตยศแลโภคศรีสวัสดิแห่งกระลาการ
 นั้น ก็จะถอยเสื่อมสูญไปประดุจพระจันทร์ในวันกาลปักข จึงซึ่งเดือดร้อนเปนอัน
 มาก โย ปุคฺคโล อันว่าบุทลผู้ใดเป็นกระลาการ นาติวตฺตติ บมิได้ล้วงเสีย

ธมม์ ซึ่งยุติธรรมด้วยอะคติ ๔ ประการดังกล่าวแล้วแล ประกอบด้วยศีลสังฆแล พิจารณาข้อคดีแห่งราษฎรทั้งปวงถูกต้องตามพระธรรมสาตรกล่าวไว้ั้น อันว่า เกียรติยศแลโภคสิริสวัสดิมงคลแห่งกระลาการผู้นั้น ก็จะมีจำเริญขึ้นทุกวันดูพระจันทร์ ในวันศุขปักข

อธิบายว่าเมื่อคู่ความทั้งสองต่างมาถึงแล้ว อย่าให้พิจารณาบังคับบัญชา ข้อคดีโดยริศ-หยาดาสัจ ให้มีเมตตาแก่คู่ความทั้งสองต่างด้วยจิตอันเสมอ ให้เอา คดีนั้นเป็นกิจธุระกังวลแห่งตน ถ้ากระลาการผู้ใดให้กำลังแก่คู่ความผู้เท็จกินสินจ้าง มิได้บังคับบัญชาโดยพระธรรมสาตร อันว่ากระลาการผู้นั้นครั้งกระทำกาลกิริยา ตายแล้ว ก็จะไปหม้อยู่ในอบายภูมิตนทุกขเวทนายูจริงกาลเปนเปรต มีเล็บมือ ใหญ่เท่าไขว้จอมมีเปลวไฟลุกรุ่งเรือง ควักเอาอุรธะมังสะแห่งตนบริโภค เปนภัณฑอาหาร ครั้นพ้นจากอบายภูมิแล้วมาบังเกิดเปนมมนุษย์ปาปะภาวะเศศ นั้นตามสนอง มีองค์ ไวยวะวิกลทุพสภาพมีปากเหมนเปนนับด้วยชาติเปนนับอันมาก”

๒. หลักนิติธรรมที่กำหนดให้พระราชอาพิงประพฤติปฏิบัติเป็น ราชจริยาวัตร

หลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการปกครองประเทศอันถือ ได้ว่าเป็นหลักนิติธรรมไทย มีอยู่ ๓ หลัก คือ

(๑) ทศพิธราชธรรม คือ ราชธรรม ๑๐ ประการ ที่พระมหากษัตริย์ ผู้ปกครองประเทศพึงประพฤติปฏิบัติเป็นราชจริยาวัตร

(๒) ราชสังคหัตถุ คือ ราชธรรม ๕ ประการ อันเป็นสังคหัตถุ ของพระราชอาที่ทรงปฏิบัติในการสงเคราะห์ประชาชน เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ประชาชน ที่ทำให้เกิดมีความสมัครสมานสามัคคีของกลุ่มชนในชาติ

(๓) จักรวรรดิวัตร คือ ราชธรรม ๑๒ ประการ ที่พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้เป็นใหญ่เหนือกว่ากษัตริย์ เมืองขึ้นทั้งหลายที่อยู่ใต้พระบรมเดชานุภาพ พึง ประพฤติปฏิบัติเป็นราชจริยาวัตร

ธรรมเกี่ยวกับการปกครองประเทศทั้ง ๓ หลักนี้ เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งพระมหากษัตริย์ไทยทรงถือเป็นราชจริยาวัตร มาแต่โบราณกาลจนถึงสมัยปัจจุบัน

(๑) ทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรม คือ ราชธรรม ๑๐ ประการที่พระมหากษัตริย์ผู้ปกครองประเทศพึงทรงประพฤติปฏิบัติเป็นราชจริยาวัตร

ทศพิธราชธรรมนี้ ปรากฏอยู่ทั้งในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ และในมหาสังฆชาดก ขุททกนิกายชาดก เป็นพุทธวจนะซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

“ทานํ สิลฺลํ ปริจจาคํ อาชชวํ มหทวํ ดป
อกุโฆธํ อวิหีสณฺจ ขนฺตินฺนุจ อวิโรชนํ”

๑) ทานํ ทาน คือ ความเผื่อแผ่ให้ปัน ได้แก่ การพระราชทานทรัพย์ช่วยเหลือประชาชน

๒) สิลฺลํ ศีล ได้แก่ ความประพฤติดีงาม การสำรวม รักษา และควบคุม พระอาการ กาย วาจา ให้เรียบร้อย ละเว้นความชั่ว ประกอบแต่การสุจริตปราศจากโทษควรครหา

๓) ปริจจาคํ การบริจาค ได้แก่ การเสียสละทรัพย์ทำบุญ เสียสละความสุขของตนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน

๔) อาชชวํ ความซื่อตรง ได้แก่ ความที่มีพระอัยยาศัยซื่อตรง ดำรงในสัตย์สุจริต

๕) มหทวํ ความอ่อนโยน ได้แก่ ความที่มีพระอัยยาศัยอ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่ง กระด้างหยาบคาย

๖) ดป ความมีอำนาจในตน ได้แก่ ความที่ทรงมีอำนาจในพระองค์ เพียรพยายามแผ่ผลบุญกุศลให้ครอบงำจิต ระงับยับยั้งข่มใจได้ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจให้บริบูรณ์

๗) อุกุโธ ความไม่โกรธ ได้แก่ การไม่ทรงพระพิโรธ ไม่เกรี้ยวกราด ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้กระทำผิดทำนองคลองธรรม

๘) อวิหีสัจ ความไม่เบียดเบียนใคร ได้แก่ การที่ไม่ทรงเบียดเบียน บังคับกดขี่ราษฎรให้ได้ทุกซอกด้วยเหตุอันไม่ควรทำ

๙) ขนฺติญจ ความอดทน ได้แก่ ความที่มีพระทัยมั่นคง มีความอดทน ในสิ่งที่ควรอดทน อดทนต่องานที่ตรากตรำโดยไม่ทอดถอย

๑๐) อวิโรธน์ ความไม่ประพฤติผิดระเบียบ สติดีมั่นในธรรม ทรงรักษา ความยุติธรรมไม่ให้แปรผันจากสิ่งที่เที่ยงตรงและระเบียบแบบแผนประเพณีอันดีงาม

หลักทศพิธราชธรรมนี้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์

นอกจากนี้ ตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ พระมหากษัตริย์ยังต้องทรง ประพฤติธรรมอีก ๔ ประการ คือ

(๑) พิจารณาซึ่งความชอบและความผิดแห่งผู้กระทำให้เป็นประโยชน์ และมีได้เป็นประโยชน์ต่อพระองค์

(๒) ทะนุบำรุงซึ่งคนที่มีศีลสัตย์

(๓) ประมุขมาซึ่งพระราชทรัพย์โดยยุติธรรม

(๔) รักษาพระนครราชเสมาให้สุขเกษมยุติธรรม

(๒) ราชสังคหวัตถุ

ราชสังคหวัตถุ คือ ราชธรรม ๔ ประการ อันเป็นสังคหวัตถุของพระราชา ที่ทรงปฏิบัติในทางสงเคราะห์เกื้อกูลประชาชน เป็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ประชาชน ที่ทำให้เกิดมีความสมัครสมานสามัคคีของกลุ่มชนในชาติ ได้แก่

(๑) สสฺสเมธึ ความที่ทรงพระปรีชาในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหารให้บริบูรณ์

(๒) ปุริสเมธึ ความที่ทรงพระปรีชาในการบำรุงส่งเสริมข้าราชการ

(๓) สมมาปาล์ ความที่ทรงรู้จักผูกใจประชาชนให้ภักดีต่อพระองค์ด้วยการปกครองที่ดี

(๔) วาจาเปย์ยั ดรัสวาจาไพเราะ สุภาพนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล ทำให้เกิดความเข้าใจดีต่อกัน และความนิยมเลื่อมใส

(๕) นีรคคัลล์ หมายความว่า ไม่มีลี้มกลอน

ราชสังคหวัตถุนี้ ว่าโดยศัพท์ตรงกับ มหಾಯัญ ๕ ของพราหมณ์ คือ (๑) อสฺสเมธ (การฆ่าม้าบูชาขัณฺฑ) (๒) ปุริสเมธ (การฆ่าคนบูชาขัณฺฑ) (๓) สมมาปาล์ (การบูชาขัณฺฑเพื่อให้อุอื่นรัก) (๔) ราชเปย์ยั (การดื่มเพื่อพลังหรือเพื่อชัชชนะ) และ (๕) นีรคคัลล์ (ไม่มีลี้มกลอน)

มหายัญ ๕ ที่พระราชพาฬิงบุชาตามหลักศาสนาพราหมณ์นี้เดิมทีเดียวเป็นหลักการสงเคราะห์ที่ตีงาม แต่พราหมณ์สมัยหนึ่งดัดแปลงเป็นการบูชาขัณฺฑเพื่อผลประโยชน์ในทางลาภสักการะแก่ตน สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ทรงเปลี่ยนแปลงความหมายเสียใหม่เพื่อให้ความหมายที่พึงต้องการตามที่พระพุทธศาสนาสั่งสอน ใน ๔ ข้อแรกตั้งที่กล่าวแล้วข้างต้น ส่วนข้อที่ ๕ นีรคคัลล์ เป็นผลจากการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ ๔ ข้อแรก นีรคคัลล์ แปลว่า ไม่มีลี้มกลอน หมายความว่าบ้านเมืองสงบเรียบร้อย ไม่มีโจรผู้ร้าย ไม่ต้องระแวงภัย บ้านเรือนไม่ต้องลงลี้มกลอนประตุ

(๓) จักรวรรดิวัตร

จักรวรรดิวัตร คือ ธรรมเนียมของพระเจ้าจักรพรรดิ ผู้เป็นประมุขของจักรวรรดิอันเป็นราชอาณาจักรใหญ่ที่รวมประเทศต่าง ๆ ไว้เป็นเมืองขึ้น อยู่ใต้อำนาจการปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิองค์เดียวกัน ในประเทศอินเดียสมัยโบราณถือว่าพระเจ้าจักรพรรดิเป็นราชาธิราชผู้เป็นเจ้าของใหญ่เหนือกษัตริย์ทั้งหลายแห่งราชอาณาจักรที่เป็นเมืองขึ้น และเป็นผู้ยิ่งใหญ่ด้วยบุญญาธิการ มีรัตนะ ๗ ประการเป็นสิ่งประกอบพระบารมี คือ ช้างแก้ว ม้าแก้ว นางแก้ว ขุนคลังแก้ว ขุนพลแก้ว จักรแก้ว และมณีแก้ว

จักรวรรดิวัตรนี้เป็นธรรม ๑๒ ประการ ที่พระเจ้าจักรพรรดิทรงถือเป็นพระจริยาวัตรในการปกครองแผ่นดินให้มีสันติสุข ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

(๑) อนโตชนสมี พลกายสมี การที่ทรงอนุเคราะห์พระราชวงศ์ พระมเหสี พระสนมกำนัลและข้าราชการบริพารในพระราชสำนัก และทรงอนุเคราะห์เหล่าทหาร

(๒) ขตติเยสุ การที่ทรงอนุเคราะห์กษัตริย์แห่งเมืองขึ้นทั้งหลายที่อยู่ใต้พระบรมเตชานาภาพ

(๓) อนุยุนเตสุ การที่ทรงสงเคราะห์พระราชวงศ์และข้าราชการที่ตามเสด็จ

(๔) พุราหุมนคหปติเกสุ การที่ทรงเกื้อกูลและคุ้มครองพราหมณ์และคหบดีชน

(๕) เนคมชานปเทสุ การที่ทรงสงเคราะห์ชนชาวนิคมนชนบทให้ดำรงชีพเป็นสุขตามวิสัย

(๖) สมณฑพราหุมนเตสุ การที่ทรงอุปการะสมณฑพราหมณ์

(๗) มิคคปกชีสุ การที่ทรงคุ้มครองบรรดาสัตว์และนกมิให้ผู้เบียดเบียนและทำอันตราย

(๘) อธมการปฏิกุเขโป การที่ทรงห้ามปรามคนทั้งหลายมิให้กระทำการที่ผิดทำนองคลองธรรม

(๙) อธนานัน ธนานุปทานิ การพระราชทานทรัพย์สงเคราะห์ผู้ขัดสนไร้ทรัพย์

(๑๐) สมณฑพราหุมนเต อุปลสงกมิตวา ปญหปุจจนัน การเสด็จไปหาสมณฑพราหมณ์เพื่อทรงศึกษา และตรัสถามปัญหาเกี่ยวกับบุญและบาป ให้ทรงรู้แจ้งและประพฤติปฏิบัติได้ถูกต้อง

(๑๑) อธมมราคสส ปทานิ การที่ทรงหักห้ามจิตมิให้เกิดอธรรมราคะในสถานอันไม่ควร

(๑๒) วิสมโลภสส ปทานิ การที่ทรงหักห้ามจิตมิให้ปรารถนาลาภอันมิควรได้

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาอันเป็นหลักนิติธรรมไทย ซึ่งประกอบด้วย ทศพิธราชธรรม ราชสังคหวัตถุ และจักรวรรดิวัตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งทศพิชราชธรรมเป็นหลักธรรมที่พระมหากษัตริย์ไทย ได้ทรงถือเป็นราชจริยวัตรสืบมา แต่โบราณกาลจนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบัน เสมือนเป็นหลักแห่งรัฐธรรมนูญที่มีได้ บัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันก็ได้ทรง บำเพ็ญธรรมของผู้ปกครองประเทศในการปกครองอาณาประชาราษฎร์โดยครบถ้วนตลอดมา สมดังพระราชปฏิญญาที่ได้ทรงตั้งไว้ในวโรกาสพระราชพิธีบรมราชาภิเษกว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” จนเป็นที่แซ่ซ้องสรรเสริญทั่วไปทั้งในราชอาณาจักรไทยและในนานาประเทศ

๓. หลักนิติธรรมไทยเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์

เมื่อชนชาติไทยได้เคลื่อนลงมาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิในชั้นแรกก็ยังไม่อยู่ในฐานะที่จะรวบรวมกันตั้งเป็นประเทศอย่างเป็นทางการเป็นปึกแผ่นได้ จึงแยกย้ายกันไปตั้งเป็นเมืองๆ หรือแคว้น บางเมืองก็ตกอยู่ใต้อำนาจของขอม ซึ่งปกครองดินแดนเหล่านั้นอยู่ก่อนแล้ว ในฐานะที่เป็นเมืองขึ้นต้องส่งส่วยให้แก่ขอม บางเมืองชนชาติไทยก็ปกครองตนเองโดยอิสระ ไม่เป็นเมืองขึ้นของใคร

พ่อขุนบางกลางหาวซึ่งเป็นพ่อเมืองบางยาง และพ่อขุนผาเมือง พ่อเมืองราด จึงได้รวบรวมกำลังชนชาติไทยเข้าเป็นกองทัพ ยกเข้าตีเมืองสุโขทัยซึ่งขอมตั้งมั่นปกครองอยู่ทางเหนือของดินแดนสุวรรณภูมิ จนได้ชัยชนะขับไล่ขอมออกไปจากดินแดนภาคเหนือของสุวรรณภูมิโดยสิ้นเชิง พ่อเมืองต่างๆ ของชนชาติไทย จึงได้พร้อมใจกันสถาปนาพ่อขุนบางกลางหาวเป็นปฐมกษัตริย์ปกครองเมืองสุโขทัย และถวายพระนามว่าพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นต้นราชวงศ์สุโขทัยหรือราชวงศ์พระร่วง จึงถือได้ว่าประเทศไทยได้ก่อตั้งขึ้นอย่างสมบูรณ์และเป็นเอกราชนับแต่นั้นมา

ประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยมีพระมหากษัตริย์ปกครองตามระบอบราชาธิปไตยแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ที่มาแห่งอำนาจของพระมหากษัตริย์ไทย มิได้ถือได้ว่าได้รับอำนาจมาจากสวรรค์หรือจากพระเจ้าตามลัทธิเทวธิปไตย (Theocracy) หรือถือว่าเป็นเทพเจ้าที่จุติลงมาเกิดในมนุษย์โลกเหมือนกับกษัตริย์ในประเทศต่าง ๆ ในอินเดียและในสมัยอยุธยา กล่าวคือ ปฐมกษัตริย์ผู้รวบรวมชนชาติไทยตั้งประเทศขึ้นมิได้ทรงอ้างว่ามีเชื้อสายหรือเป็นเทพเจ้าจุติลงมาเกิดหรืออ้างว่าพระเจ้าได้ประทานอำนาจให้แก่พระองค์ไม่ หากแต่เป็นคนไทยที่มีความสามารถในการทำสงครามและการปกครอง จนได้รับการยกย่องจากพ่อเมืองอื่น ๆ ให้เป็นประมุขปกครองประเทศไทย ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าอำนาจของกษัตริย์ไทยได้มาจากประชาชน เพราะการสถาปนาพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ขึ้นเป็นประมุขของประเทศในครั้งแรกก็โดยที่พ่อเมืองของชนชาติไทยทั้งหลายในขณะนั้นได้ให้ความเห็นชอบและพร้อมใจกันสถาปนาขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์

หลักอันเป็นสาระสำคัญของระบอบราชาธิปไตยในประเทศไทยก่อนที่จะเปลี่ยนระบอบการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น มีอยู่ ๒ หลัก คือ

๑. หลักการปกครองแบบพ่อบ้าน และ
๒. หลักการปกครองแบบเจ้าแผ่นดินปกครองข้าแผ่นดิน

หลักการปกครองแบบพ่อบ้าน (Patriarchal Government) เป็นหลักการปกครองของสังคมมนุษย์ในสมัยแรก ๆ เมื่อได้ตั้งหลักฐานบนดินแดนและเล็กจากการอพยพพเนจรแล้ว โดยได้แปรสภาพจากเผ่า (Clan) มาเป็นหมู่บ้าน (Tribe) กล่าวคือหมู่บ้านที่ตั้งหลักฐานบนดินแดน ได้เปลี่ยนสภาพจากเผ่าเป็นหมู่บ้านอันเป็นสังคมมนุษย์ที่ตั้งมั่นบนดินแดนโดยรวมเป็นหมู่คณะใหญ่ขึ้นและในสมัยต่อมาหมู่คณะต่างๆ ซึ่งขยายตัวออกเป็นเมืองก็รวมกันเป็นรัฐหรือประเทศ

ตามหลักการปกครองแบบพ่อบ้าน อำนาจในการปกครองบุคคลและทรัพย์สินเป็นอำนาจของชายผู้เป็นบิดาซึ่งเป็นพ่อบ้าน อำนาจนี้เป็นสิทธิ์ขาด บุตร

ถึงแม้ว่าจะสมรสแล้วก็ยังคงรวมอยู่ในครอบครัวของบิดา ไม่มีสิทธิอะไรในครอบครัว นอกจากสิทธิที่บิดาจะมอบให้ ทรัพย์สินสมบัติและชีวิตของคนในครอบครัว อยู่ในอำนาจของพ่อบ้านอย่างสิทธิ์ขาด

ระเบียนการปกครองแบบพ่อบ้านนี้ได้กลายเป็นระเบียนการปกครองรัฐในสมัยแรก ๆ ที่รัฐเกิดขึ้น อำนาจของพระราชาก็เป็นประมุขของประเทศมีรากฐานมาจากอำนาจของพ่อบ้าน เมื่อได้ตั้งเมืองสุโขทัยขึ้นเป็นประเทศเรียบร้อยแล้ว ก็ได้ใช้หลักการปกครองแบบพ่อบ้านต่อมา โดยใช้วิธีการปกครองตามลักษณะของการปกครองครอบครัวซึ่งถือว่าบิดาเป็นผู้ปกครองครอบครัว หลาย ๆ ครอบครัวรวมกันเป็นหมู่บ้านอยู่ในความปกครองของพ่อบ้าน ผู้อยู่ในความปกครองเรียกว่าลูกบ้าน หลายหมู่บ้านรวมกันเป็นเมืองมีพ่อเมืองเป็นหัวหน้าปกครอง โดยเรียกชื่อว่า “ขุน” ซึ่งแปลว่าสิ่งที่ใหญ่โต เช่น ขุนเขา หลาย ๆ เมืองรวมกันเป็นประเทศมีพระมหากษัตริย์ซึ่งเรียกว่า “พ่อขุน” เป็นหัวหน้าปกครอง และที่จะเรียกว่าพ่อขุนนั้นต้องเป็นหัวหน้าผู้ปกครองเมืองหลาย ๆ เมืองรวมกันโดยมีเมืองอื่นอยู่ใต้อำนาจด้วย

ประเทศไทยในสมัยสุโขทัย นิยมเรียกพระมหากษัตริย์ว่า “พ่อขุน” นับตั้งแต่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ซึ่งเป็นปฐมกษัตริย์ และพระมหากษัตริย์องค์ต่อมาอีกสองพระองค์ คือ พ่อขุนบาลเมืองและพ่อขุนรามคำแหง มาเปลี่ยนเรียกว่า “พญา” ในสามรัชกาลต่อมา คำว่า พระเจ้าหรือสมเด็จพระเจ้ายังไม่ปรากฏในสมัยนั้น

หลักการปกครองแบบเจ้าแผ่นดินปกครองข้าแผ่นดินเพิ่งมาใช้ในสมัยอยุธยา ทั้งนี้เพราะในสมัยอยุธยาถือคิดว่าพระมหากษัตริย์เป็นเจ้าผู้ปกครองแผ่นดิน ซึ่งมีอำนาจสูงสุดเหนือราษฎรทั้งหลายที่อยู่ในแผ่นดิน จึงเรียกชื่อว่า “พระเจ้าอยู่หัว” หรือ “พระเจ้าแผ่นดิน” โดยรับลัทธินิยมของอินเดียสมัยโบราณมาใช้คือลัทธิเทวธิปไตย (Theocracy) ที่ถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นเทพเจ้าที่จุติหรืออวตารแบ่งภาคมาเกิดในโลกเป็นสมมติเทพไม่ใช่มนุษย์สามัญ เช่น พระนารายณ์

อวตารมาเป็นพระรามในเรื่องรามเกียรติ์ เป็นต้น ตามคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ถือว่าพระมหากษัตริย์คือสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์เจ้าได้มาบังเกิดเป็นพระมหามบูรุษ และฝูงชนทั้งหลายมาสมเอยประชุมพร้อมกันตั้งสมเด็จพระมหามบูรุษเจ้า ขึ้นเป็น อธิปัตติ มีพระนามกรชื่อว่า พระเจ้ามหาสมมตราช

ในสมัยอยุธยาเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่ทองทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาตั้งวงศ์ กษัตริย์เป็นสมมตเทพขึ้นเป็นปฐมนั้นก็ทรงพระนามว่า “สมเด็จพระรามาทิบัติ” ครั้นกาลล่วงมาหลายร้อยปี เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรง สร้างกรุงรัตนโกสินทร์ประดิษฐานพระบรมราชวงศ์จักรีขึ้นก็ได้มีการถวายพระ ประมาภิไธยว่า “สมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาทิบัติ” ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ แห่ง สมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งไม่ทรงนิยมการใช้ คำนำพระปรมาภิไธยว่า “พระบาทสมเด็จพระปรมินทร (สำหรับรัชกาลลำดับที่ เป็นเลขคู่ เช่นรัชกาลที่ ๑ ที่ ๓ ที่ ๕ ที่ ๗ ที่ ๙) หรือ “ปรเมนทร” (สำหรับ รัชกาลลำดับที่เป็นเลขคู่เช่นรัชกาลที่ ๒ ที่ ๔ ที่ ๖ ที่ ๘) จึงทรงประกาศเฉลิม พระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชวงศ์จักรีทั้ง ๕ รัชกาล และพระปรมาภิไธยของพระองค์เองใหม่ โดยขึ้นต้นว่า “พระบาทสมเด็จพระ- รามาทิบัติศรีสินทร” แทนคำว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทร หรือ พระปรเมนทร แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงสืบราชสมบัติต่อมา ได้โปรดให้ กลับไปใช้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรหรือปรเมนทรตามเดิม

สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยนี้เป็นสถาบันที่ยืนยงคงอยู่ตลอดมา ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งประเทศไทยจนถึงสมัยปัจจุบัน เป็นหลักนิติธรรมไทยที่ถือว่าประมุข ของประเทศไทยต้องเป็นพระมหากษัตริย์เท่านั้น แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนระบอบ การปกครองประเทศจากระบอบราชาธิปไตยแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็น ระบอบประชาธิปไตยเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๕ แล้วก็ตาม โดย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับนับตั้งแต่รัฐธรรมนูญฉบับแรก คือ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ จนถึงรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน คือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (พุทธศักราช

๒๕๕๐) ก็ยังคงรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ตลอดมา โดยบัญญัติไว้ในมาตรา ๒ ว่า “ประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” และได้บัญญัติไว้ในมาตรา ภาค ๓ ว่า “ยุติติขอแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญที่มีผลเป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขจะกระทำมิได้ นอกจากนี้ มาตรา ๖๓ ยังได้บัญญัติไว้ว่า

“บุคคลจะใช้สิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญเพื่อล้มล้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขตามรัฐธรรมนูญนี้ หรือเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองประเทศโดยวิธีการซึ่งไม่ได้เป็นไปตามวิถีทางที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญนี้มิได้” และได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๖๖ เรื่องหน้าที่ของชนชาวไทยไว้ว่า “บุคคลมีหน้าที่รักษาไว้ซึ่ง ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขตามรัฐธรรมนูญนี้” (มาตรา ๖๖) ทั้งยังได้กำหนดไว้เป็นแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐว่า “รัฐต้องพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ เอกราช และบูรณภาพแห่งอาณาเขต” (มาตรา ๗๗)*

(๒) หลักนิติธรรมไทยสมัยปัจจุบัน

สาระสำคัญของหลักนิติธรรม (The Rule of Law) ในปัจจุบัน ตามที่ยอมรับนับถือกันในวงการนิติศาสตร์สากล มีดังนี้

๑. การปกครองรัฐต้องเป็นการปกครองโดยกฎหมาย กล่าวคือ ต้องเป็นการปกครองที่เป็นธรรมภายในขอบเขตที่กฎหมายกำหนดไว้ กฎหมายจะกำหนดหลักการและจำกัดขอบเขตแห่งอำนาจหน้าที่ของฝ่ายผู้ปกครองรัฐไว้อย่างแน่ชัด และกำหนดให้มีการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของเอกชนผู้อยู่ใต้การปกครองโดยศาล เพื่อควบคุมการกระทำของผู้มีอำนาจปกครองรัฐมิให้ขัดต่อกฎหมายหรือนอกเหนือกฎหมาย

๒. สิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของเอกชนผู้อยู่ใต้การปกครองต้องได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย

๓. เอกชนผู้อยู่ใต้การปกครอง ย่อมเสมอกันตามกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน

๑. การปกครองรัฐต้องเป็นการปกครองโดยกฎหมาย

ในประเทศต่าง ๆ ที่เจริญแล้ว กิจกรรมของรัฐต้องอยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายและการควบคุมของศาล ทั้งนี้หมายความว่าฝ่ายบริหารผู้มีหน้าที่ปกครองรัฐจะต้องดำเนินการในขอบเขตแห่งกฎหมาย ฝ่ายบริหารหาที่มีอำนาจที่จะกระทำการใด ๆ ได้ตามอำเภอใจไม่ ฝ่ายบริหารจักต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย ถ้าหากทำการฝ่าฝืนกฎหมาย หรือกระทำการอันมิชอบด้วยกฎหมาย เอกชนผู้อยู่ใต้การปกครองก็มีสิทธิที่จะฟ้องร้องต่อศาลได้ เพื่อสั่งให้เพิกถอนการกระทำในทางปกครองอันขัดต่อกฎหมายนั้นเสีย ระบบการปกครองเช่นนี้เรียกว่า “ระบบนิติรัฐ”

ระบบนิติรัฐนี้เป็นระบบที่ถือสิทธิและเสรีภาพเป็นหลักสำคัญ และมีความมุ่งหมายที่จะให้หลักประกันแก่เอกชนผู้อยู่ใต้การปกครองต่อการกระทำของรัฐ โดยบังคับให้ฝ่ายบริหารดำเนินการให้เป็นไปตามหลักการที่กฎหมายกำหนดไว้ กล่าวคือกฎหมายต้องกำหนดหลักการและจำกัดขอบเขตอำนาจในการดำเนินการของฝ่ายบริหารไว้ เช่น กฎหมายวางหลักไว้ว่าฝ่ายบริหารจะต้องเคารพต่อเสรีภาพของบุคคล ต่อสิทธิในทรัพย์สินและสิทธิของพลเมือง ฝ่ายบริหารจะไปจำกัดสิทธิของบุคคลในทรัพย์สินตามชอบใจไม่ได้

หลักนิติธรรมไทยข้อนี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับปัจจุบัน ได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๗ ว่า “สิทธิและเสรีภาพที่รัฐธรรมนูญนี้รับรองไว้โดยชัดแจ้ง โดยปริยาย หรือโดยคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ ย่อมได้รับความคุ้มครองและผูกพันรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล และองค์กรอื่นของรัฐโดยตรงในการตรากฎหมาย การใช้บังคับกฎหมาย และการตีความกฎหมายทั้งปวง”**

๒. สิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของเอกชนผู้อยู่ใต้การปกครองได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย

หลักนิติธรรมข้อนี้รัฐธรรมนูญฯ มาตรา ๒๙ วรรค ๑ ได้บัญญัติให้ความคุ้มครองไว้ว่า

“การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อการที่รัฐธรรมนูญนี้กำหนดไว้และเท่าที่จำเป็นเท่านั้น และจะกระทบกระเทือนสาระสำคัญของสิทธิและเสรีภาพนั้นมิได้

กฎหมายดังกล่าวต้องมีผลบังคับเป็นการทั่วไปและไม่มุ่งหมายให้ใช้บังคับกรณีใดกรณีหนึ่งหรือแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเฉพาะเจาะจง”

สิทธิและเสรีภาพที่สำคัญ ๆ ซึ่งรัฐธรรมนูญให้ความคุ้มครองมีดังนี้

(๑) สิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย

การทรมาน ทารุณกรรม หรือ การลงโทษด้วยวิธีการอันโหดร้าย หรือ ไร้มนุษยธรรมจะกระทำมิได้

การจับ คุมขัง ตรวจค้นตัวบุคคล หรือการกระทำอันกระทบต่อสิทธิและเสรีภาพในชีวิตและร่างกาย จะกระทำมิได้เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย (มาตรา ๓๑)

สิทธิของบุคคลในครอบครัว เกียรติยศ ชื่อเสียง หรือความเป็นอยู่ส่วนตัว ย่อมได้รับความคุ้มครอง (มาตรา ๓๔)

(๒) เสรีภาพในเคหสถาน

บุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองในการที่จะอยู่อาศัยและครอบครองเคหสถานโดยปกติสุข การเข้าไปในเคหสถานโดยปราศจากความยินยอมของผู้ครอบครอง หรือการตรวจค้นเคหสถานจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย (มาตรา ๓๕)

(๓) เสรีภาพในการเดินทางและเสรีภาพในการเลือกถิ่นที่อยู่ภายในราชอาณาจักร

การจำกัดเสรีภาพดังกล่าวจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อความมั่นคงของรัฐ ความสงบเรียบร้อย หรือสวัสดิภาพของประชาชน การผังเมือง หรือเพื่อสวัสดิภาพของผู้เยาว์

การเนรเทศบุคคลผู้มีสัญชาติไทยออกนอกราชอาณาจักร หรือห้ามมิให้บุคคลผู้มีสัญชาติไทยเข้ามาในราชอาณาจักรจะกระทำมิได้ (มาตรา ๓๖)

(๔) เสรีภาพในการสื่อสารถึงกันโดยทางที่ชอบด้วยกฎหมาย

การตรวจ การกัก หรือการเปิดเผยสิ่งสื่อสารที่บุคคลมีติดต่อกัน รวมทั้งการกระทำด้วยประการอื่นใดเพื่อให้ล่วงรู้ข้อความในสิ่งสื่อสารทั้งหลายที่บุคคลมีติดต่อกันจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ หรือเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อย หรือศีลธรรมอันดีของประชาชน (มาตรา ๓๗)

(๕) เสรีภาพในการถือศาสนา นิกายของศาสนา หรือลัทธินิยมในทางศาสนา

บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการนับถือศาสนา นิกายของศาสนา หรือลัทธินิยมในทางศาสนา และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติตามศาสนบัญญัติ หรือปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน

ในการใช้เสรีภาพดังกล่าว บุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองมิให้รัฐกระทำการใดๆ อันเป็นการรอนสิทธิหรือเสียประโยชน์อันควรมีควรได้เพราะเหตุที่ถือศาสนา นิกายของศาสนา ลัทธินิยมในทางศาสนา หรือปฏิบัติตามศาสนบัญญัติ หรือปฏิบัติตามพิธีกรรมตามความเชื่อถือ แตกต่างจากบุคคลอื่น (มาตรา ๓๘)

(๖) เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา และการสื่อความหมายวิธีอื่น

การจำกัดเสรีภาพดังกล่าวจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐ เพื่อคุ้มครองสิทธิเสรีภาพ เกียรติยศ ชื่อเสียง สิทธิในครอบครัวหรือความเป็นอยู่ส่วนตัวของบุคคลอื่น เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อป้องกันหรือระงับความเสื่อมทรามทางจิตใจหรือสุขภาพของประชาชน

การสั่งปิดโรงพิมพ์ สถานีวิทยุกระจายเสียง หรือสถานีวิทยุโทรทัศน์เพื่อลิดรอนเสรีภาพตามมาตรานี้จะกระทำมิได้

การให้นำข่าวหรือบทความไปให้เจ้าหน้าที่ตรวจก่อนนำไปโฆษณาในหนังสือพิมพ์ สิ่งพิมพ์ วิทยุกระจายเสียงหรือวิทยุโทรทัศน์ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะกระทำในระหว่างเวลาที่ประเทศอยู่ในภาวะการสงครามหรือการรบ แต่ทั้งนี้จะต้องกระทำโดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย

การให้เงินหรือทรัพย์สินอย่างอื่นอุดหนุนหนังสือพิมพ์หรือสื่อมวลชนอื่นของเอกชน รัฐจะกระทำมิได้ (มาตรา ๓๕)

(๗) เสรีภาพในทางวิชาการ

การศึกษาบรม การเรียนการสอน การวิจัย และการเผยแพร่ งานวิจัยตามหลักวิชาการย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ เท่าที่ไม่ขัดต่อหน้าที่ของพลเมืองหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน (มาตรา ๔๒)

(๘) เสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ

การจำกัดเสรีภาพดังกล่าวจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะในกรณีการชุมนุมสาธารณะ และเพื่อคุ้มครองความสะดวกของประชาชนที่จะใช้ที่สาธารณะ หรือเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยในระหว่างเวลาที่ประเทศอยู่ในภาวะการสงคราม หรือในระหว่างเวลาที่มีประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินหรือประกาศใช้กฎอัยการศึก (มาตรา ๔๔)

**(๙) เสรีภาพในการรวมกันเป็นสมาคม สหภาพ สหพันธ์ สหกรณ์
กลุ่มเกษตรกร องค์การเอกชน หรือหมู่คณะอื่น**

การจำกัดเสรีภาพดังกล่าวจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อคุ้มครองประโยชน์ส่วนรวมของประชาชน เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน หรือเพื่อป้องกันไม่ให้มีการผูกขาดตัดตอนในทางเศรษฐกิจ (มาตรา ๔๕)

**(๑๐) เสรีภาพในการรวมกันจัดตั้งเป็นพรรคการเมืองเพื่อสร้าง
เจตนารมณ์ทางการเมืองของประชาชน และเพื่อดำเนินกิจการในทางการเมืองให้เป็นไปตามเจตนารมณ์นั้น ตามวิถีทางการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ**

การจัดองค์กรภายใน การดำเนินกิจการ และข้อบังคับของพรรคการเมือง ต้องสอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (มาตรา ๔๗)

**(๑๑) สิทธิของบุคคลในทรัพย์สินย่อมได้รับความคุ้มครอง ขอบเขต
แห่งสิทธิและการจำกัดสิทธิเช่นว่านี้ ย่อมเป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ**

การสืบทอดกย่อมได้รับความคุ้มครอง สิทธิของบุคคลในการสืบทอดกย่อมเป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ (มาตรา ๔๘)

การเวนคืนอสังหาริมทรัพย์จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อการอันเป็นสาธารณูปโภค การอันจำเป็นในการป้องกันประเทศ การได้มาซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ การผังเมือง การส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม การพัฒนาการเกษตรหรือการอุตสาหกรรม การปฏิรูปที่ดิน หรือเพื่อประโยชน์สาธารณะอย่างอื่น และต้องชดใช้ค่าทดแทนที่เป็นธรรมภายในเวลาอันควรแก่เจ้าของตลอดจนผู้ทรงสิทธิบรรดาผู้ที่ได้รับความเสียหายในการเวนคืนนั้น ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ***

การกำหนดค่าทดแทน ต้องกำหนดให้อย่างเป็นธรรมโดยคำนึงถึงราคาซื้อขายกันตามปกติ การได้มา สภาพและที่ตั้งของอสังหาริมทรัพย์และความเสียหายของผู้ถูกเวนคืน (มาตรา ๔๙)

(๑๒) เสรีภาพในการประกอบกิจการหรือประกอบอาชีพและการแข่งขัน โดยเสรีอย่างเป็นธรรม

การจำกัดเสรีภาพตามที่กล่าวข้างต้นจะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อประโยชน์ในการรักษาความมั่นคงของรัฐหรือเศรษฐกิจของประเทศ การคุ้มครองประชาชนในด้านสาธารณสุข โภค การรักษาความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน การจัดระเบียบ การประกอบอาชีพ การคุ้มครองผู้บริโภค การผังเมือง การรักษาทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม สวัสดิภาพของประชาชน หรือเพื่อป้องกันการผูกขาด หรือขัดขวางไม่เป็นธรรมในการแข่งขัน (มาตรา ๕๐)

(๑๓) สิทธิเสนอเรื่องราวร้องทุกข์และได้รับแจ้งผลการพิจารณาภายในเวลาอันสมควร ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ (มาตรา ๖๑)

(๑๔) สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐ ที่เป็นนิติบุคคล ให้รับผิดชอบเนื่องจากการกระทำหรือการละเว้นการกระทำของข้าราชการ พนักงานหรือลูกจ้างของหน่วยงานนั้น (มาตรา ๖๒)

๓. หลักความเสมอภาคตามกฎหมาย

หลักความเสมอภาคตามกฎหมายเป็นหลักนิติธรรมที่สำคัญมากอย่างหนึ่ง เอกชนผู้อยู่ใต้การปกครองต้องเสมอกันตามกฎหมายในสิทธิ หน้าที่ และสถานภาพตามกฎหมาย และต้องได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายเท่าเทียมกัน การให้ความเสมอภาคแก่บุคคลจะพึงทำได้แต่ในทางกฎหมายเท่านั้น การให้ความเสมอภาคทางสังคมและทางเศรษฐกิจย่อมไม่อาจจะทำได้ เพราะจะเป็นการ

ฝืนธรรมชาติ เช่น จะทำให้ทุก ๆ คนรวยเท่า ๆ กัน หรือจนเท่า ๆ กันย่อมเป็นไปได้ไม่ได้

ความเสมอภาคตามกฎหมายหมายความว่า การกำหนดให้บุคคลมีสิทธิหน้าที่ และสถานภาพตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ซึ่งในเรื่องนี้รัฐธรรมนูญได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๓๐ ว่า

“บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน

การเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรมต่อบุคคลเพราะเหตุความแตกต่างในเรื่องถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมืองอันไม่ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ จะกระทำมิได้” และได้บัญญัติไว้ในเรื่อง สิทธิเสมอภาคในการรับบริการ ว่า “บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่าสิบสองปีที่รัฐจะต้องจัดให้อย่างทั่วถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย” (มาตรา ๔๓ วรรคแรก)

“บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการรับบริการทางสาธารณสุขที่ได้มาตรฐาน และผู้ยากไร้มีสิทธิได้รับการรักษาพยาบาลจากสถานบริการสาธารณสุขของรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ” (มาตรา ๕๒ วรรคแรก)

“รัฐต้องคุ้มครองและพัฒนาเด็กและเยาวชน ส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย” (มาตรา ๘๐ วรรคแรก)

หลักการให้ความเสมอภาคแก่เอกชนในการรับบริการนี้มีความสำคัญมาก ฝ่ายปกครองมีความผูกพันที่จะให้ผลปฏิบัติแก่ประชาชนพลเมืองโดยเสมอภาคกัน การปฏิบัติของฝ่ายปกครองต้องเป็นไปอย่างสม่าเสมอสำหรับทุกคนไม่มีการเลือกปฏิบัติ และเพื่อให้มีหลักประกันในการเสมอภาคนี้ บทกฎหมายจึงวางหลักเกณฑ์ไว้ให้ฝ่ายปกครองปฏิบัติในกรณีที่อนุญาตให้ล่วงล้ำสิทธิและเสรีภาพของบุคคลไว้

ล่วงหน้าเป็นการทั่วไป โดยมีได้คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนได้ส่วนเสียของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ

หลักการให้ความเสมอภาคนี้เป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญยิ่งในการปกครอง ฝ่ายปกครองจักต้องคำนึงถึงจิตใจของผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครอง เพราะคนไม่ใช่วัตถุสิ่งของ ย่อมมีความรู้สึกนึกคิดทางจิตใจที่อ่อนไหวได้ง่ายเมื่อถูกกระทบกระเทือน การปกครองคนนั้นเพียงแต่ให้สิทธิและเสรีภาพเท่านั้นยังไม่เป็นการเพียงพอ แต่จะต้องให้ความเสมอภาคด้วย เสรีภาพเปรียบเสมือนกับอาหารที่คนเราใช้บริโภค เพื่อบำรุงเลี้ยงร่างกายให้ดำรงอยู่ได้ ความเสมอภาคก็เหมือนกับอากาศที่คนเราหายใจเข้าไปซึ่งมีความจำเป็นแก่ชีวิตเท่า ๆ กับอาหาร คนเราย่อมจะเจ็บช้ำน้ำใจมากถ้าไม่ได้รับความเสมอภาค ถึงจะไม่มีเสรีภาพ แต่ถ้าทุกคนก็ไม่มีเหมือนกัน ย่อมจะทนได้ มนุษย์ต้องการแม้แต่ความเสมอภาคในความทุกข์ยาก กล่าวคือลำบากก็ลำบากด้วยกัน ถ้าไม่ได้รับความเสมอภาคย่อมทนไม่ได้ ดังนั้น หลักการให้ความเสมอภาคจึงเป็นหลักสำคัญอย่างยิ่งในการปกครองคน ฝ่ายปกครองต้องไม่มีความลำเอียงและให้ผลปฏิบัติแก่บุคคลหนึ่งแตกต่างกับอีกบุคคลหนึ่ง ฝ่ายปกครองจะให้สิทธิพิเศษแก่ผู้ใดผู้หนึ่งนอกเหนือไปจากที่บทกฎหมายกำหนดไว้ไม่ได้ และจะบังคับให้ผู้ใดต้องมีภาระหน้าที่เกินกว่าที่กฎหมายบัญญัติไว้ก็ไม่ได้เช่นเดียวกัน

หลักนิติธรรมไทยตามที่กล่าวมาแล้วอาจสรุปได้ดังนี้

หลักนิติธรรมไทยสมัยโบราณที่ได้ใช้เป็นหลักในการบัญญัติกฎหมายไทยมาเป็นเวลาหลายศตวรรษนั้น ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์จารีตประเพณี และพระราชกำหนด บทพระอัยการของพระมหากษัตริย์ ซึ่งได้มีการปฏิรูปอย่างขนานใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๐ ตลอดมาจนถึงรัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ โดยประเทศไทยได้รับอาระบบประมวลกฎหมาย อันเป็นระบบกฎหมายของประเทศภาคพื้นทวีปยุโรป**** โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบกฎหมายฝรั่งเศส ระบบกฎหมายอิตาลี ระบบกฎหมายสวิส ระบบกฎหมายเยอรมัน มาใช้เป็น

หลักในการบัญญัติกฎหมายไทยด้วย หลักนิติธรรมไทยจึงได้เปลี่ยนแปลงไปตามระบบกฎหมายของประเทศในภาคพื้นทวีปยุโรปดังกล่าวมาแล้ว โดยได้มีการดำเนินการจัดทำประมวลกฎหมายลักษณะต่าง ๆ เริ่มแต่กฎหมายลักษณะอาญารศ. ๑๒๗ อันเป็นประมวลกฎหมายฉบับแรกของไทย ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑ ถึงบรรพ ๖ ขึ้นจนเสร็จครบถ้วน ตั้งแต่วันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๔๗๘ เมื่อได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายทั้งหมดแล้ว กฎหมายไทยก็มีมาตรฐานทัดเทียมกับกฎหมายของประเทศต่าง ๆ ในภาคพื้นทวีปยุโรป และเมื่อได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายต่าง ๆ ไปแล้ว ๕ ปี ตามสนธิสัญญาที่ได้ทำกับต่างประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ให้มีการเจรจายกเลิกสนธิสัญญาที่ยอมให้มีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตได้ ดังนั้น ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๐-๒๔๘๑ ประเทศไทยจึงได้ทำสนธิสัญญายกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศต่าง ๆ ทุกประเทศ และนับแต่นั้นมาประเทศไทย ก็ได้รับเอกราชทางการศาลกลับคืนมาอย่างสมบูรณ์

กฎหมายไทยที่ได้ประกาศใช้บังคับภายหลังการปฏิรูปแล้วก็มีมาตรฐานทัดเทียมกับกฎหมายของประเทศในภาคตะวันตกที่ใช้ระบบประมวลกฎหมาย และหลักนิติธรรมไทยสมัยปัจจุบันก็ได้พัฒนาไปตามกฎหมายต่างประเทศดังกล่าว ทั้งยังได้ช่วยผสมผสานหลักนิติธรรมและหลักจารีตประเพณีของไทยที่ยังเป็นที่ยอมรับนับถืออยู่ให้สอดคล้องกับระบบกฎหมายใหม่ด้วย ทั้งนี้เนื่องจาก การบัญญัติกฎหมายตามระบบใหม่ประเทศไทยมิได้นำหลักกฎหมายต่างประเทศมาใช้ทั้งหมด แต่ยังคงรักษาหลักนิติธรรมและจารีตประเพณีดั้งเดิมของไทยในส่วนที่ดีงามและที่ไม่มีในกฎหมายของต่างประเทศ เช่น หลักนิติธรรมเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ หลักกฎหมายเกี่ยวกับครอบครัว เช่น คดีอุทลุม ในกฎหมายโบราณ คือ พระไอยการลักษณะรับฟ้องที่ห้ามลูกหลานฟ้องบุพการีของตนต่อศาลก็ได้นำมาบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ (ครอบครัว) มาตรา ๑๕๖๒ ด้วยว่าผู้ใดจะฟ้องบุพการีของตนเป็นคดีแพ่งหรือ

คดีอาญามีได้ ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับคตินิยมของคนไทยและสังคมไทย ดังนั้น
หลักนิติธรรมไทยที่ได้พัฒนาแล้วจึงยังคงใช้เป็นหลักในการบัญญัติกฎหมายไทย
ตามระบบใหม่มาจนตราบเท่าทุกวันนี้

ข้าพระพุทธเจ้าขอจบปาฐกถาเพียงเท่านี้
ควรมีควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

* แสดงว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ยืนยงอยู่ตลอดมา ตั้งแต่สมัยที่เป็นระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนถึงระบอบประชาธิปไตยปัจจุบัน และยังยืนยันทุกครั้งว่า อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข เพราะฉะนั้นนี่คือหลักนิติธรรมที่เป็นนิติประเพณี สืบเนื่องมาและยืนยงคงอยู่ถึงปัจจุบัน

** หมายความว่า การที่จะออกกฎหมายก็ต้องเป็นไปตามรัฐธรรมนูญกำหนด อำนาจของรัฐสภาบริหารก็ต้องเป็นไปตามกฎหมาย ฉะนั้นมีการตรากฎหมายออกใช้บังคับในทุกกรณี ฝ่ายบริหาร ฝ่ายปกครอง หรือฝ่ายใด ๆ ก็ตามไม่มีอำนาจ ถ้าไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้ ไม่ได้ใช้หลัก common law แบบของอังกฤษ เพราะฉะนั้นในประเทศของเราที่ใช้ประมวลกฎหมายนี้จึงมีการตรากฎหมายจำนวนมากในแต่ละปี เพราะว่าถ้าไม่มีกฎหมายให้อำนาจฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ ก็ไม่มีอำนาจที่จะทำการอะไรได้จะต้องอ้างกฎหมายในทุก ๆ กรณี ว่าอาศัยอำนาจตามตราใด แห่งกฎหมายใด จำเป็นที่จะต้องตรากฎหมายออกเป็นลายลักษณ์อักษร แต่กฎหมายที่ต้องใช้หลักกฎหมายประเพณีหรือ common law ไม่ต้องตราเป็นลายลักษณ์อักษร และถือว่ากฎหมายที่ไม่ตราเป็นลายลักษณ์อักษรมีค่าเทียบเท่ากับกฎหมายที่บัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรเหมือนกัน แต่ว่าสำหรับประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมายนี้ กฎหมายที่ตราเป็นลายลักษณ์อักษรมีค่าเหนือกว่าบทกฎหมายอื่นที่ไม่ตราเป็นลายลักษณ์อักษรจะเอาหลักกฎหมายทั่วไปมาตีความลงล้างบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ตราเป็นลายลักษณ์อักษรไม่ได้

*** ใช้คำว่าเวนคืนกรรมสิทธิ์ เพราะว่าหลักกฎหมายที่ดินเดิมตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จกล่าวไว้ที่ดินในแคว้นกรุงศรีอยุธยาเป็นของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยพระบรมเดชานุภาพ การที่ทรงพระราชทานกรรมสิทธิ์ให้แก่บุคคลก็เพื่อมิให้ฆ่าแย้งกัน เพราะฉะนั้นเมื่อรัฐหรือแผ่นดินต้องการที่ดินเพื่อเอามาใช้สาธารณประโยชน์ สาธารณูปโภคก็มีสิทธิ์ที่จะบังคับซื้อคืนมาได้ กรรมสิทธิ์เป็นของรัฐใช้คำว่า “เวนคืน” แต่ในสมัยก่อนใช้คำว่า “บังคับซื้อ” ตั้งแต่มีรัฐธรรมนูญจึงใช้คำว่า “เวนคืน” หมายความว่ากรรมสิทธิ์ที่พระมหากษัตริย์ให้เวนคืนกลับมาเป็นของรัฐ

**** ระบบกฎหมายในโลกนี้มีอยู่ ๒ ระบบ คือ ระบบกฎหมายโรมัน และระบบกฎหมาย(องเกล-แซสส์) ระบบกฎหมายโรมันในปัจจุบันเรียกว่า ระบบประมวลกฎหมาย ระบบนี้กำหนดว่ากฎหมายต้องบัญญัติเป็นอักษรและต้องประมวลในลักษณะหมวดหมู่ เช่น ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่ง ประมวลกฎหมายพาณิชย์ ระบบกฎหมาย(องเกล-แซสส์) เรียกอีกอย่างว่า ระบบกฎหมาย common law ของอังกฤษ ไม่จำเป็นต้องกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร ประเทศไทยก็จำเป็นต้องปรับปรุงระบบกฎหมายนี้ เนื่องจากมีความผูกพันในเรื่องของสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่ประเทศมหาอำนาจมาใช้บังคับ เพราะเขาถือว่ากฎหมายของเราป่าเถื่อนไม่เท่าเทียมกับนานาประเทศ ลงโทษอย่างรุนแรงซึ่งมีส่วนเป็นความจริง เพราะวิธีการกฎหมายดังกล่าวแทนที่จะสืบสานหรือได้สวนผู้ที่กระทำผิดกฎหมายอาญาหลักกฎหมายโบราณถือว่าผู้ต้องหาจะต้องพิสูจน์เองว่าตนไม่ผิด แต่ลักษณะของการพิสูจน์ ได้แก่ การตอกเล็บ บีบขมับ ลุยไฟ ดำน้ำ การกระทำดังกล่าวรับสารภาพหรือไม่รับก็ตายทั้งนั้น เพราะฉะนั้นระบบนี้จึงเปลี่ยนแปลงไป กฎหมายอาญาขณะนี้ถือว่าบุคคลทุกคนบริสุทธิ์ จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่าบุคคลนั้นกระทำความผิด ไม่ใช่ผู้ต้องหาพิสูจน์ตนเอง แต่ว่าผู้กล่าวหาหรือรัฐต้องเป็นผู้พิสูจน์ หลักกฎหมายกลับกันตรงกันข้าม นี่ถือการให้สิทธิเสรีภาพซึ่งเป็นหลักนิติธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปมาก

คำกราบบังคมทูลของอธิการบดี
ศาสตราจารย์ เทียนฉาย กิระนันท์
เมื่อเสร็จสิ้นการแสดงปาฐกถา

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบบฝ่าละอองพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าใคร่ขอพระราชทานพระราชนุญาตกล่าวคำขอบพระคุณ
ศาสตราจารย์ ดร.ประยูร กาญจนดุล ปาฐกผู้บรรยายเรื่อง “นิติธรรมไทย”
ที่เพิ่งเสร็จสิ้นลงไป ณ บัดนี้ เรื่องราวที่เราได้ยินผ่านพ้นไปนั้นย่อมเป็นที่เห็น
ได้ชัดว่า เป็นผลจากความรอบรู้เชี่ยวชาญ ในนามของมหาวิทยาลัย พวกเรา
ทั้งหลายขอขอบพระคุณปาฐกไว้ ณ ที่นี้อีกครั้งหนึ่ง

ในลำดับนี้ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานกราบบังคมทูลเชิญใต้ฝ่า
ละอองพระบาท เสด็จพระราชดำเนินไปยังห้องรับรองชั้นบนหอประชุมนี้ เพื่อ
เสวยพระสุธารสที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขอพระราชทานน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อม
จัดถวายต่อไป

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

รายนามคณะกรรมการบริหารโครงการวิจัยเงินทุนเฉลิมฉลอง
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

ฯพณฯ องคมนตรี ศาสตราจารย์ ม.ล. จิรายุ นพวงศ์	ประธานกรรมการ
รองอธิการบดี (ศาสตราจารย์ น.สพ.ดร. ณรงค์ศักดิ์ ชัยบุตร)	กรรมการ
รองอธิการบดี (ศาสตราจารย์ ดร. สมศักดิ์ ปัญญาแก้ว)	กรรมการ
ศาสตราจารย์ ดร. ระวี ภาวิไล	กรรมการ
ศาสตราจารย์ ดร. พัทยา สายหู	กรรมการ
ศาสตราจารย์ ดร. ถาวร วัชรภักย์	กรรมการ
ศาสตราจารย์ สุมน อมรวิวัฒน์	กรรมการ
อาจารย์จุลทัศน์ พยาฆรานนท์	กรรมการ
ผู้ช่วยอธิการบดี (รองศาสตราจารย์ ดร. อนงค์นาฏ เทกิงวิทย์)	กรรมการ
ผู้อำนวยการกองส่งเสริมและประสานงานวิจัย (นางวิไลวรรณ พิธิยานุวัฒน์)	เลขานุการ
นางสาวสรารักษ์ หงสะมัด	ผู้ช่วยเลขานุการ

ฝ่ายประสานงานการจัดปาฐกถาชุด “สิทธิบัตร”

- ผู้อำนวยการกองส่งเสริมและประสานงานวิจัย (นางวิไลวรรณ พิธิยานุวัฒน์)
 ผู้อำนวยการกองกลาง (นางเพชรรา ภูริวัฒน์)
 ผู้อำนวยการกองอาคารและสถานที่ (นางเยาวดี ฟ้างสว่าง)
 ผู้อำนวยการกองกิจการนิสิต (นางกอบแก้ว สิงห์ดี)
 ผู้อำนวยการศูนย์รักษาความปลอดภัย (รองศาสตราจารย์ ดร.ประพัฒน์ ลักษณะพิสุทธิ์)
 ผู้อำนวยการหอประวัติ (รองศาสตราจารย์ธงทอง จันทรางศุ)
 ผู้อำนวยการสารนิเทศ (นางนัยนา พรหมมลมาศ)
 หัวหน้าศูนย์โสตทัศนศึกษากลาง (นางนงลักษณ์ สุวรรณกิจ)

ฝ่ายประสานงานการจัดทำหนังสือ

- รองศาสตราจารย์ธงทอง จันทรางศุ
 อาจารย์ จรรยาณง แสงวิเชียร
 อาจารย์ ดร.คารทูล สันติवासะ
 นางเพชรรา ภูริวัฒน์
 นางสาวอัมพร สุนอ้า

พิมพ์ที่โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โทร. ๒๑๙๓๕๖๓-๔, ๒๑๕๓๖๑๒

นายประเสริฐ ศิลพิพัฒน์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ธันวาคม ๒๕๔๒

๔๒๐๕-๑๕๔/๑,๐๐๐